

Amerikalıların Madenlerimize El Koyma Manevraları^(*)

Prof. Dr. Muammer AKSOY

Petrol konusu parlamaya başladığında, zamanın Başbakanı İnönü, Amerika'ya sormuştur: "Sen Amerikan Devleti misin, şirket temsilcisi mi?" Amerika derhal şu cevabı vermiştir: "Ben Amerika devletiyim, şirket temsilcisi değilim." Ne var ki, gerçek çok farklıdır. Amerikanın Türkiye'deki yetkilileri, maden ve petrol şirketlerinin temsilcileri gibi davranmaktadırlar. Eski Amerikan Büyükelçisi, Dışişleri Bakanımıza başvurarak Etibank'ın boraks rafinerisi kurmasını, Borax Consolidated tekeli yararına olarak durdurmuştur! Amerikan Yardım Teşkilâtı (AID), Etibank'ın Karadeniz bakırlarını işletmesini devamlı baltalamış, AID Başkanı Grant, Etibank Genel Müdüründen Amerikalı sermayedarlara bir şans tanınmasını istemiştir. Mr. Grant, İnönü Hükümeti düşürüldükten sonra, Mr. Ely'nin ünlü Maden Kanunu tasarısının 14 nisan 1965'e kadar Meclise sevkedileceği hakkında Bakan Mehmet Turgut'tan söz almıştır. Prof. Dr. Muammer Aksoy'un Etibank Genel Müdürü Tahsin Yalabık'ın görevine iadesi için açtığı dâva dilekçesinde yer alan bu açıklamalar, madenlerimizi bekleyen tehlikeyi gözler önüne sermektedir.

YÖN

BÜYÜKELÇİ HARE VE BORAKS

Boraks ve asit borik imalinde kullanılan bor minerali, ticarî anlamda 1850 yılından beri memleketimizde Sultançayırı madenlerinden üretilip Bandırma'dan ihraç edilmekte idi. 1865 yılında sözü geçen madenin imtiyazı, ya-

(*) YÖN Dergisi, Sayı 146 (14 Ocak 1966) s.8-9.'dan alınmıştır.

bancı bir şirkete verilmiş (Compagnie Industrielle des Mazures), 1887 yılında bu imtiyaz “Borax Consolidated Limited” adındaki ve bugün memleketimizde Türk Boraks Madencilik Anonim Şirketi adıyla faaliyette bulunan şirkete geçmiştir. Bu şirket, 1890 yılına kadar yalnız memleketimiz madenlerinden faydalanırken, bu tarihten sonra çalışmalarını Güney ve Kuzey Amerika’ya yöneltmiştir. Özellikle Amerika Birleşik Devletlerinde 1927 de bulunan rezervleri, yılda 1 milyon tonluk bir üretime ulaştıracak şekilde genişletirken, memleketimizin üretimini yılda 12000 tondan yavaş yavaş 3000 tona kadar düşürmüştür, ve 1950’den sonra da, üretim faaliyetini tamamen durdurmuştur. Bu arada hiçbir arama yapmamış ve cevher bulan yerli müteşebbislerin ellerinden, bu sahaları işletmemek üzere satın almıştır. 1956 yılında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından rastlanılan ve ruhsatları derhal Etibank’a devredilen sahaların rezervleri tesbit edilinceye kadar, memleketimizin bu servetinin önemi tamamen örtülü bırakılmak istenilmiştir.

Emet İlçesi Hisarcık mevkiinde o zaman 16 milyon ton civarında tahmin edilen bu rezervlere el atmak isteyen yabancı şirket, 10 Eylül 1957’de Etibank’a 66 sahifelik uzun bir rapor sunarak:

- 1) Memleketimiz cevherlerinin, dünya piyasasında rekabete karşı koyamayacağını,
- 2) Politik amaçla, tesis kurulmak isteniyorsa, çok küçük bir rafinerinin kurulmasıyla yetinilmesini,
- 3) Bir rafineri kurmaktansa, ham cevheri ihraç etmekte fayda olduğunu ve bunu ancak kendilerinin yapabileceğini,
- 4) Çoğunluk payı kendilerine bırakılan bir ortaklık kurulduğu takdirde, 20 bin ton ham cevher ihraç edebileceklerini,
- 5) Yakın bir gelecekte Türkiye 30 bin ton ihraç ederse, bunun bir sürpriz olacağını belirtiyorlardı.

İşte bu anda, yabancı firma Tahsin Yalabık’ı karşısında buldu. Ortaklık yapılmadı ve sahaları Etibank yalnız başına geliştirmeye başladı.

Bu kere başka oyunlara başvuruldu. Yabancı Şirket Etibank’a devredilen ruhsat sahalarının “bor” sahası olmayıp “bor tuzları” sahası olduğunu iddia

ederek onu bir çıkmaza düşürmeğe çalıştı. Etibank, sahalarını kurtarabilmek için, 1958 yılında Millet Meclisinden tefsir kararı çıkarmak zorunluğunda kaldı.

Etibank ilk bor minerali istihsalini, 1958 yılı sonlarında yapmağa başladı ve ihracatın seyri aşağıdaki şekilde oldu:

1958 de 1521 ton, 1959 da 500 ton, 1960 da 5003 ton, 1961 de 8500 ton, 1962 de 30681 ton, 1963 de 43656 ton, 1964 de 56926 ton, 1965 de 70000 ton (tahmini), 1966 da 100000 ton (program).

Etibank'ın önderliğinde, özel teşebbüsünki ile birlikte, memleketimizin ihracatı 1964 de 125.000 ton, 1965 yılında 160.000 tona ulaşmıştır.

Ancak, Etibank'taki görevinden ayrıldıktan sonra da Tahsin Yalabık bu konuda mücadele etmek durumunda kalmıştır. Çünkü Birinci Kalkınma Plânı hazırlık devresinde, Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Başkanı olarak çalışan Yalabık, 20 bin tonluk bir boraks rafinerisini plâna ithal ettirince, firma bunu haber almış ve böyle bir teşebbüsün Türkiye ekonomisine zarar getireceğine dair rapor hazırlayarak Komisyonu kararından çevirmeğe çalışmıştır.

Ayrıca adı geçen şirket, bu cevherin stratejik maddeler arasında olduğunu ileri sürerek, Batı blokunun COCOM anlaşmalarında demir perde gerisi memleketlerine ham madde ihracatını yasaklatmıştır. Böylece kendisi ürünlerini dilediği gibi satarken, memleketimizi bu ticaretten uzun yıllar yoksun bırakmıştır.

Plânda öngörülen 20 bin tonluk boraks rafinerisini kurmak Etibank'a görev olarak verildiğinde, Batı blokundan, boraks alanında teşekkül etmiş kartel yüzünden hiçbir ciddî teklif alınamamıştır. Bunun üzerine Polonya ile bir anlaşma imzalayan Etibank'ın bu teşebbüsü de, Amerika Sefiri (Mr. Hare) tarafından zamanın Dışişleri Bakanına başvurulmak suretiyle iki yıl için durdurulmuştur (yıl 1962).

Etibank, adı geçen tesislere 1964 yılı sonunda başlayabilmiştir. Dünya boraks ticaretini elinde tutan kartel, memleketimiz ekonomisi aleyhine çabalarına burada da son vermemiştir. 1955 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi

Teşvik Kanunundan faydalanmayı sağlamış ve memleketimizden ihraç edeceği cevherin kâr transferinden bir kısmını alıcılara iade etmek suretiyle, 1959 da tonu 42 dolar olan cevherlerimizin fiyatının bugün 20-22 dolara düşmesine sebep olmuştur. Bu tutum, son dört yıl içinde en az 10 milyon dolar kaybetmemiz sonucunu doğurmuştur.

Bütün bu çabalarına rağmen, cevherlerimizin Avrupa hattâ Amerika pazarlarına girmesini önleyemiyen firma, nihayet 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan faydalanarak, Türkiye’de rafinerileri kendisi kurmak üzere müracaat etmiş, fakat bu defa yine Tahsin Yalabık’ın raporlarıyla mağlûbiyete uğramıştır. **Firma, Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesince reddedilen taleplerini Maliye, Sanayi ve Ticaret Bakanlarından kurulu İtiraz Komisyonuna götürmüştür. Bu talep bir yıldır ne red ne de kabul edilmiştir.**

Adı geçen yabancı şirketin temsilcileri, her hükûmet değişikliğinde Tahsin Yalabık’tan şikâyetçi olmuştur. Yalabık ise, her defasında ilgililer nezdinde, hesaplarıyla, delilleriyle bu şirketin yaptığı teşebbüslerin memleketimiz ekonomisine fayda yerine zarar getireceğini ispatlamıştır. Bu mücadele halâ devam etmektedir ve edecektir. Ancak şurasını kaydetmek isteriz ki, **Tahsin Yalabık’ın Boraks konusundaki bu mücadelesi, onun Etibank Genel Müdürlüğünden uzaklaştırılmasının gerçek sebepleri arasında yer almaktadır.** Yabancı şirketlerin aşırı savuncusu eski Enerji Bakanı Mehmet Turgut, daha göreve başladığı günden itibaren yabancı şirketlerin arzu ve heveslerine mani olmaya çalışan Yalabık’a karşı büyük bir husumet duymuş ve kendisiyle uğraşmaya başlamıştır.

A.İ.D. BAŞKANI GRANT VE BAKIR

Bakır üretiminin memleketimiz ekonomisinde yeri büyüktür. Yurdumuzda yalnız Etibank’ın, biri Murgul’da diğeri Maden’de olmak üzere iki izabehanesinde yılda 26.000 ton bakır üretilmektedir ki, bunun carî dünya fiyatlarıyla tutarı 40 milyon dolardır. 1954 yılından beri işletilmekte olan rezervlerin tönörleri gittikçe düşmekte, üretimi devam ettirebilmek için tesise her yıl ekler yapılmaktadır.

Gerek işletilen madenlerin genişletilmesi, gerekse **Karadeniz** bölgesinde bulunan yeni cevher yataklarının işletilmesi üzerinde çalışmalar yapılmış, projeler hazırlanmış, fakat yazık ki, bu projelerin finansmanı için, Etibank daima dış kredi kaynaklarına gönderilmiştir. Bu yabancı kaynaklar, kendi politikaları içinde bize daima müşküller çıkararak, **projeleri finanse etmemişler**; yabancı firmalarla ortaklık yapılmasını ima ederek, bu yönde sonuca ulaşabilmek için oyalama siyaseti gütmüşlerdir. Ortaklığa talip firmalar ise, daima mevcut işletme ve rezervlerimize göz dikmişler, 1956 yılından itibaren ilgilenen firmalar, hep Ergani Bakır işletmesinde ortaklık teklif etmişlerdir. Yurdumuza yeni bir gelir getirmeyecek olan, aksine mevcut gelire dış ortak yaratmak isteyen bu tekliflerin görüşmelerini yürüten Tahsin Yalabık'ın red cevapları, yabancı şirketlerin veya temsilcilerininin daima şikâyetine yol açmıştır.

Karadeniz bölgesinde Küre, Espiye ve Çakmakkaya mevkieinde yer alan Etibank'a ait bakır sahaları, sırasıyla binde 35, 25 ve 15 bakırı ihtiva etmektedir ki, Amerika'da işlenen cevherlerin ortalama tönörü binde 7,5 dur. Bulgaristan binde 5 tönörlü cevherden bakır üretmekte ve buna rağmen tesisler, yıllık üretim 65 bin tonu sağlayacak surette genişletilmektedir. Etibank ise, çok daha zengin olan yataklarını işletebilmek için dolar aramak yüzünden yıllar kaybetmektedir. Projeler, yaklaşık olarak üç yılda sarfedilmek üzere 10 milyon dolara ihtiyaç göstermektedir.

1958 yılındaki devalüasyona rağmen, Etibank ihracatı sayesinde memlekete aşağıda kaydedilen milyonlarca doları kazandırdığı halde, ihtiyacı bulunan 3 milyon dolar için, yabancı kaynaklara gönderilmekte, onlara muhtaç ve onların müsadese olmaksızın programını gerçekleştiremez duruma düşürülmektedir. Evet Etibank Memlekete, 1955 de 20.231.662 dolar, 1956 da 26.296.691 dolar, 1957 de 22.804.049 dolar, 1958 de 13.936.295 dolar, 1959 da 16.480.826 dolar, 1960 da 19.356.403 dolar, 1961 de 10.542.511 dolar, 1962 de 13.596.683 dolar, 1963 de 12.478.738 dolar, 1964 de 17.720.973 dolar, 1965 de 30.500.000 (tahmini) dolar kazandırmıştır ve 1966 da 36.000.000 (program) dolar kazandıracaktır.

Yabancı finansman kaynakları, projelerimizin yabancı bir müşavir firma tarafından tasvibini istemektedirler. Yabancı müşavir fimanın ücreti 80-140

bin dolar civarındadır. Bu dolarlar için de Etibank Amerikan Yardım Heyetine (AID ye) gönderilmektedir. ALD idaresi, bu dolarları vermek için, tam 18 aydır Etibank'ı sorguya çekmekte yine de krediyi vermemektedir. Yalnız bu arada iki yabancı firma, ortaklık için önce Etibank'a başvurmuş sonra da siyasî baskıya başlamıştır. Proje 10 milyon dolara ihtiyaç göstermektedir. Üç yıl sonra yılda en az 20 milyon dolar değerinde üretim yapılacaktır. Yani

memleketimiz geciken her gün 70 bin dolar kaybetmektedir. Tahsin Yalabık'ın tekrar Etibank'a Genel Müdür olarak atandığı anda 180 gün kaybetmiş bulunuyorduk. Tahsin Yalabık, konuyu, yukarıda arzedilen şekilde Amerikan Yardım Heyeti Başkanı Mr. Grant'a ve Başbakan Yardımcısına anlatmıştır. Mr. Grant, ken-

Eski Amerikan Büyükelçisi Mr.Hare "Şirket temsilcisi mi?"

disinden Amerikalı sermayedarlara bir şans tanınmasını istemiştir. Bu şans verildi, fakat Amerikan sermayedarları, Etibank'ın halen 100.000 ton üretim yapıp yılda 1.5 milyon dolar kâr sağlayan işletmesi de dahil olduğu halde, diğer iki cevher yatağı ile birlikte üç madene 3.125.000 dolar kıymet biçmekte ve bu miktar ile de Etibank'ı kendilerine yüzde 25 ortak yapmak istemektedirler. Gelir olarak da, ilk üç yılı etüd, onu takip eden üç yılı tesis ve ondan sonraki dört yılı da tesis yatırım borçlarının ödenmesinden sonra, Etibank'a yılda 630 bin dolar kâr hesaplamaktadırlar. Görülüyor ki, bu konuda Amerikan sermayedarları, memleketimizin sadece bir kısmının daha bugünden 1.5 milyon dolar kâr sağladığı bir işletmeler topluluğuna ortak olmak ve yıllarca sonra ancak 630 bin dolar kâr vermek gibi hiçbir iktisadhi ve aklî ölçüye sığmayan ve ancak bir çeşit soygunculuk olarak nitelendirilebilecek bir manevra içinde idiler.

Konu Tahsin Yalabık tarafından bütün teferruatıyla Devlet Plânlama Müsteşarlığına aksettirilmiştir. Adı geçen İdareden alınan 9.8.1965, 27.9.1965 ve

30.11.1965 tarihli yazılarda, “Şimdiye kadar yabancı sermaye teklifleri memleket menfaatleri yönünden faydalı bulunmadığından kabul edilmemiştir...”

“Mevcut dört rezervin iyi bir şekilde değerlendirilmesiyle bakır üretiminin yılda 60 bin tona çıkarılması kolaylıkla mümkün olabilecektir. Bu ise, en az 60 milyon dolarlık değer veya 50 bin tonun ihraç edilmesiyle 50 milyon dolarlık döviz geliri demektir”... “Yurdumuzda çok eski yıllardan beri bakır madeni işletilmekte ve bakır ihracatı yapılmaktadır.”... “Türk teknik bilgi ve tecrübesinden yararlanarak tüm bakır madenlerimizin en iyi şekilde (optimum) değerlendirilmesi anlayışıyla bu günkü bakır üretimimizin sür’atle artırılması mümkün ve gereklidir” denilmekle Tahsin Yalabık’ın tutumu, Devlet Plânlama Teşkilatınca da desteklenmiş bulunmaktadır.

Bütün bu çabalara rağmen, yabancı firma temsilcileri Bakanlık merdivenlerini aşındırmakta, memleketin altın yumurta yumurtlayan tavuğu aç bırakılmaktadır. Ve Tahsin Yalabık da, bu konuda memleket menfaatlerinin en titiz surette bekçiliğini yaptığından, Etibank Genel Müdürlüğünden uzaklaştırılmaktadır.

KÜRE PİRİTLERİ

Küre piritlerinin işletilmesi de, aynı surette döviz ihtiyacı bahanesiyle senelerce geliştirilmemiş, yabancılarla pazarlık konusu olmuş, nihayet tamamen yerli teknisyenlerimizin çabaları sayesinde işletmeye geçilmiştir.

Ödemiş’teki Halıköy Civa madeni, 230 bin doların sağlanması başarısız olduğundan 10 yıldan fazla bekletilmiş, nihayet yüzde 100 yerli imkânlar ve kendi teknisyelerimizle başarılmıştır. İşte Tahsin Yalabık, başlangıçtan beri bu madenlerin kendi döviz ve para imkânlarımızla ve kendi teknisyenlerimizin hazırladığı projelerle işletilebileceğini savunmuş ve sonunda onun tezine Devlet Plânlama Teşkilâtı da katılmıştır. Onun bu davranışı ve ulaştığı sonuç yüzünden çıkarları haleldar olan yabancı sermaye, Yalabık’a karşı husumet beslemiş bu da yabancı sermaye hayranı siyaset adamlarını Tahsin Yalabık’a karşı biraz daha tahrik etmiştir.

FERROKROM TESİSLERİ VE MİLLİYETÇİ ATAÖV

Rantabl ve kârlı olmayan bu tesis, bir Fransız grubunun devamlı siyasî baskısı altında yaptırılmış, buna karşı direnen Tahsin Yalabık, 1958 yılında zamanın Başbakanına yapılan şikâyet üzerine görevinden uzaklaştırılmak istenmişse de, o zaman şimdikinden daha az ölçüsüz olan iktidar, konuyu in-

celemekle Ziraat Bakanını görevlendirmiş, neticede Yalabık'ın haklı olduğu anlaşıldığından, kendisi yerinde bırakılmıştır.

Tahsin Yalabık'ın direnmesine rağmen tesisler yapılmış ve 70 milyon liraya mal olmuştur. Fakat üç yıllık çalışma sonucunda zarar 32 milyon liradır. Fransız grubunun yüzde 40 payı bulunan bu şirketin iflâsı mukadderdir. Fabrika halen Etibank'tan aldığı 70 milyon liraya yaklaşan krediyi tüketmekle meşguldür. Şirketin tasfiye edilmemesi için Fransız grubu siyasi baskı kullanmaktadır. Fransız grubu şirket sermayesinin çoğaltılmasına razı olmamakta, zararları karşılamakta ve Etibank'a ve memlekete pek zararlı olan protokolleri imzalatmağa çalışmaktadır.

Tahsin Yalabık, işin başlangıcında olduğu gibi şimdi de memleket için zararlı bu olay karşısında durmadan mücadele halindedir. Başlangıçta olduğu kadar şimdi de haklı olan Yalabık'ın Fransız grubunca yapılan zararlı teklifleri kabul etmemesi karşısında yabancı firma, konuyu Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığına götürmüştür. 9-11 Eylül 1965 günleri, o zaman Bakanlık Müsteşarı olan ve bugün aynı makamda Bakan bulunan İbrahim Deriner, firmanın yersiz taleplerine tahammül edemiyerek toplantı salonu terketmiştir. Buna rağmen firma mümessilleri 4.11.1965 tarihinde Etibank'a gelerek teklifleri kabul edilmediği takdirde konunun politik mesele yapılacağı ve Tahsin Yalabık'ın başının çok ağrıyacağı tehdidinde bulunmuşlardır. Nitekim 24.11.1965 günü Millet Meclisinde İhsan Ataöv bir sözlü soru ile konuyu Meclise getirerek, hâdiselerin derinliklerine inmektense, dâvada haklı olan Yalabık'ı yermiş, ilgili Bakan ise, konuyu vaktiyle salonu terkedecek kadar bildiği halde, nedense haklı olan Genel Müdürünü savunmaktan kaçınmıştır.

Bu konu da günümüzde politik önemini muhafaza etmekte ve şüphesiz ki, Tahsin Yalabık'ın Etibank Genel Müdürlüğünden uzaklaştırılmasında büyük rol oynamış bulunmaktadır.

MADEN KANUNU VE MR. GRANT

Bugün yürürlükte olan Maden Kanumuz, günümüze kadar çeşitli değişikliklerle düzeltilmiş fakat ilgili daire bu kanunu uygulayacak kadar teşkilâtlandırılıp teçhiz edilmemiştir. Bu bakımdan şikâyet ve tenkitleri dâvet etmektedir. Bu durumu bir fırsat bilen yabancı kaynaklar önce Maden Kanunumuzun modernleştirilmesi kampanyasını açmışlar, sonradan da Kaliforniya'lı bir hukukçu olan Mr. Ely'ye -ücretini de kendileri ödeyerek- bir kanun tasarısı ha-

zırlatmışlar ve Bakanlığa sunmuşlardır. Bu bir tasarı olmaktan ziyade, konulmak istenilen prensipleri sıralayan rapor durumunda olup hedefi:

- Yabancıların maden haklarını gayrimenkul üzerinde bir mülkiyet hakkı olarak tescil ettirmek,
- Ruhsat sayısını sınırlayarak Devlet Teşebbüslerinin madencilik yapımlarını kısıtlamak,
- Devlet tarafından istimlâki imkânsız kılmak,
- Yabancı unsurlara yerlilerden fazla imtiyazlar tanımak,
- Bugün büyük münakaşalara sahne olan Petrol Kanunundaki malî, idarî ve transfere ilişkin hükümlere, Türkiye'nin daha da aleyhine formüllerle Maden Kanununda yer vermek,
- Madencilik yapmak isteyen yabancıları 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun kontrol süzgecinin dışında tutmak.

Mart 1965 sonlarında Bakan Mehmet Turgut, Mr. Ely tarafından hazırlanan Maden Kanunu tasarısından kendi dairesinde bulunmadığını bildirerek, Etibank Genel Müdürünün bundan bir nüsha sağlamasını istemiştir. Tahsin Yalabık, götürdüğü tasarı nüshasıyla birlikte, Bakana bu konuda bilgi vermek istemiş de, Bakan "Dün Mr. Grant ile konuştuk. Tasarının 14 Nisandan önce Meclise sevkini istiyorlar. Vaktimiz yok" diyerek, izahat dahi istememiştir.

Nisan 1965 de Bakan Mehmet Turgut, Etibank Genel Müdüründen Borax Consolidated ile ilgili gizli raporu istemiştir. Yalabık, raporun gizliliği ve önemi hakkında bilgi vermek istemiş de, Bakandan "memleketin kalkınması için para lazım, o da bizde yok; yabancıların getirmesi lazım, onları siz ürkütüyorsunuz" cevabını almıştır.

Çoğunluğu aynı zamanda Anayasamıza da aykırı olan bu çözümleri getiren kanun tasarısının derhal Türkiye Büyük Millet Meclisine götürülmesi için, Amerikan Yardım Teşkilâtınca, her gelen Bakana notaya benzer bir ifade taşıyan yazılarla başvurulmuştur. Buna karşı Bakanlığın ilk uyarıcı kimse Tahsin Yalabık olmuştur. Tasarıyı incelemek için çeşitli tarihlerde Komisyon-

lar kurulmuş, fakat hiçbiri tasarı lehinde mütalâa getirmemiştir. Mesele halâ kapanmamış ise de, Ely projesi de Meclise götürülemedi. Hem de Mehmet Turgut'un 14.4.1965 tarihine kadar Meclis'e sevkedileceğini Mr. Grant'a vadetmiş olmasına rağmen... İşte yabancı sermayenin heyecanla beklediği bu kanun karşısına çıkmış olan Etibank Genel Müdürünün bu tutumu, vurgun şeklinde kâr peşinde olan yabancı sermayeyi, Tahsin Yalabık'ın muhakkak surette başının yenmesinin şart olduğu kanaatine ulaştırmış, yabancı sermayeyi gücendirmenin büyük bir suç sayılacağına inanan Mehmet Turgut'u da, Yalabık'a karşı her gün biraz daha artan bir mücadeleye sevk etmiştir.

MEHMET TURGUT'UN MARİFETLERİ

Mart 1965 sonlarında Bakan Mehmet Turgut, Mr. Ely tarafından hazırlanan Maden Kanunu tasarısından kendi dairesinde bulamadığını bildirerek Etibank Genel Müdürünün bundan bir nüsha sağlamasını istemiştir. Tahsin Yalabık, götürdüğü tasarı nüshası ile birlikte Bakana bu konuda bilgi vermek istemişse de, Bakan "Dün Mr. Grant ile konuştuk. Tasarının 14 Nisandan önce Meclis'e sevkini istiyorlar. Vaktimiz yok" diyerek izahat dahi almak istemiştir.

İşte Mehmet Turgut, o zamana kadar hiç meşgul olmadığı maden konusunda yabancı uzman tarafından hazırlanmış bir kanun tasarısını da bir kere dahi olsun okumadığı gibi, Maden Yüksek Mühendisi ve Etibank Genel Müdürü ve senelerdir bu konular içinde yoğurulmuş Tahsin Yalabık'ın izahını dahi lüzumsuz saymıştır.

Ancak Tahsin Yalabık, daha Hüdayi Oral'ın Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı sırasında, Bakanın tertiplemediği bir Özel Danışma Komisyonunda henüz Etibank Genel Müdürü değil iken özel teşebbüsün temsilcisi olarak bu projenin memleket için ne derece zararlı olduğunu belirttiği ve bu sebeple Komisyondaki diğer şahısların takdir ve tebrikleri ile karşılandığı içindir ki, projenin savunucuları nazarında damgalanmış bulunmakta idi. İşte Mehmet Turgut, bu durumu ilgili çevrelerden öğrenmiş bulunduğundan, yalnız Yalabık'ı bu konuda dinlememekle yetinmemiş, aynı zamanda o Etibank'ta bulunduğunda yabancı sermayenin arzusuna göre hareket edilemeyeceğini kavrayarak, Tahsin Yalabık'ı bu görevden uzaklaştırmanın çarelerini o günden araştırmaya başlamıştır. Nitekim daha Nisan ayında Etibank Genel Müdürlüğünü iki şahsa teklif etmesi, onun bu kasdını isbat etmeğe yeter mahiyettedir.

Nisan 1965 de Bakan, Tahsin Yalabık'tan "Borax Consolidated (London) firmasının Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunundan faydalanmak üzere Ticaret Bakanlığına yaptığı müracaat üzerine teşkil edilen ve Yalabık'ın da katıldığı heyetin hazırladığı gizli rapor"u talep etmiştir. Tahsin Yalabık, yine şahsında bulunan rapor nüshasını Bakana sunmuş, gizliliği ve önemi husunda bilgi vermek istemişse de, Bakandan "memleketin kalkınması için para lâzım, o da bizde yok, yabancıların getirmesi lâzım, onları siz ürkütüyorsunuz" cevabını almıştır. Bakanın bu beyanı, henüz bilmediği bir konu ve okumadığı bir gizli rapor karşısında Etibank Genel Müdürü hakkında nasıl ön fikirleri olduğunu göstermeğe yetecek niteliktedir.

KABLO SKANDALI

Bütün bu sıraladığımız faaliyetler, Tahsin Yalabık'ın 1954 yılında Etibank'ta idarî göreve geçtiğinden beri, memleketimizin kalkınmasında büyük rolü olması gereken madencilik ve sanayi davasında yaptığı savaşlar ve bu dâvaya kazandırdığı büyük prensip başarılarıdır. Bunların yanı sıra Tahsin Yalabık, adı geçen müessesenin ve millî iktisadın korunması bakımından, daha bir çok münferit adımlarla memlekete milyonlarca lira kazandırmanın yollarını bulmuştur. Meseîâ Etibank'ın yatırımları için lüzumlu Çelik -aliminyum nakillerin Türk- Kablo Anonim Ortaklığı adındaki yüzde 72'si yabancı sermaye ile kurulmuş şirketten satın alınmasına karşı direnin Tahsin Yalabık, dört yıllık ihtiyaç için 225 milyon liraya satılmak istenen bu kablolar yerine, aynı kabloların 158 milyon liraya alınmasını mümkün kılacak başka teklifler sağlamıştır. Bu suretle memleket 4 yılda en azından 5 milyon dolar ve 85 milyon lira tasarruf etmiş olacaktı. Teferruatı ile tahlil edilmesi, bir hayli zaman alacak olan bu konuyu ana çizgileriyle aydınlatmak, yabancı sermayenin yatırımları alanında ne gibi oyunların karşısında daima hem bilgi ve hem de cesaretle nasıl dikildiğini göstermek bakımından pek faydalı olduğu içindir ki, sadece şu kadarını arzetmekle yetiniyoruz:

Yabancı sermayenin savunuculuğunu yapanlar bu meselede durumun inceliklerini bilmeyenleri kolayca aldatabilecek bir tezle ortaya çıkmakta idiler. O da, bu şirketin yerli bir şirket sayılması gerektiği, aynı zamanda Etibank'ın ortağı olduğu, bu sebeple de mamullerini Etibank'a pahalıya satmış olsa bile, ondan sipariş yapılması halinde memleket iktisadiyatının daha kârlı çıkacağı görüşü idi. Tahsin Yalabık, bu genel fakat aldatici iddiaların, hesaba vurulduğu zaman ne kadar yanlış olduğunu ileri sürmüş ve bizzat Bakan önün-

de kalem kalem fiyat tahlilleri yaparak, bu firmadan sipariş yapıldığı zaman, memleketin hem döviz bakımından ve hem de hazine gelirleri bakımından zararlı çıkacağını isbat etmiştir. Türkiye’de faaliyette bulunan bu yabancı firma beher ton kablonun ham maddesi için 468 dolar transfer etmekte olduğu halde, dış pazardan mamulün ambalajlı olarak İzmit’e teslim edilmek üzere 460 dolara mübayaa edilmesi imkânının varlığını ortaya koymuştur. (Bu imkân halâ da mevcuttur). Bu firma, ton başına 100 dolar kadar da kâr transfer edeceğinden, sonuç olarak, ton başına transferin en azından 568 dolara yükseleceği meydandadır. Böylece, Etibank’ın, Çelik -aliminyum nakilleri tonu 11.300 liradan satmak isteyen bu firmadan sipariş etmesi halinde, memleketin, 4 yıl içinde tamamlanacak yalnız bir proje için 226 milyon lira ödemesi gerekecekti. Müvekkilimin sağlamak için mücadele ettiği siparişte ise, fiyat sadece 158 milyon liradan ibaretti ve bunun 75 milyon lirası Gümrük ve diğer vergiler yoluyla yine Hazineye intikal edecekti. Eski Enerji Bakanı olan Mehmet Turgut, siparişin sözde yerli olan bu firmadan ton başına 9080 lira üzerinden yapılmasını yazı ile bildirmiştir ki, bu halde dahi, firmaya 158 milyon lira yerine 180 milyon lira ödenmiş olacak ve yine aynı yüksek döviz transferi yüzünden memleketin daha fazla döviz kaybetmesine sebep oluncaktı.

Kaldı ki, himaye edilmek için uğraşılan bu firma, 8.3 milyon dolar yatırım yapmak üzere müsaade almış iken, sadece 1.2 milyon dolarlık teçhizat getirmiş, tesisi tamamlamak için de 17 milyon lira tutarında kısa vadeli yerli ticarî kredi kullanma yoluna gitmiştir. Bu şekilde yapılan bir yatırımı, yabancı sermaye yatırımı olarak nitelendirmeğe de imkân yoktur. Bu, yabancı firmanın faizini bize ödeterek -yani maliyete ilâve ederek - kârını yabancı sermaye imiş gibi transfer etme hakkını elde etmek üzere yerli parayı kullanmasından ibarettir.

İşte Etibank Genel Müdürü’nün, “memleket zararına fakat bazı zümre ve çevrelerin çıkarına iş görmek isteyenler”in daima karşısında dikilmesi, onu özel çıkarıcıların ve yabancı sermaye savunucusu siyaset adamlarının nefret ettiği bir tip haline getirmiştir.

Tahsin Yalabık, Etibank Genel Müdürlüğünden uzaklaştırılmak suretiyle yabancı şirketleri memnun etmek amacı güdülmüştür.